

TISKOVÉ A INFORMAČNÍ SLUŽBY
ČESKOSLOVENSKÉHO EXILU
V LETECH 1969–1989

JITKA HANÁKOVÁ

URGENTI

FREE PRESS AGENCY
INM LIBUSE CEROVSKA

TLF. 670 6075 •
FAX 49 89 67 27 18 •

TO: RFE/RL
CS. DIVISION

DATE: 5.7.1989.
NR. 25 /1989

 Palach Press Limited

Press & Literary Agency 19 Earlham House, 35 Mercer Street, London WC2H 9QS Tel. 01 836 4764

Ivan Medek, Neugebäude 12/1/25 1170 Wien 17 Tel. (222)45-41-13

NÁRODNÍ
MUZEUM : 205 let

**NÁRODNÍ
MUZEUM : 205 let**

**TISKOVÉ A INFORMAČNÍ SLUŽBY
ČESKOSLOVENSKÉHO EXILU V LETECH 1969–1989**

Jitka Hanáková

Národní muzeum
Praha 2023

Předložená práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury České republiky v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národní muzeum (DKRVO 2019–2023/16.III.d, 00023272).

Recenzenti:

PhDr. Jiří Suk, Ph.D., DSc.

Mgr. Miroslav Michela, Ph.D.

Vědecký redaktor:

PhDr. Klára Woitschová, Ph.D.

© Národní muzeum, 2023

© Mgr. Jitka Hanáková, 2023

ISBN 978-80-7036-815-2 (pdf)

Na obálce koláž z tisků jednotlivých exilových informačních služeb.

OBSAH

Úvod.....	9
-----------	---

Kapitola 1

Politické vlivy a příčiny vzniku exilových informačních služeb	17
--	----

Kapitola 2

Tisková a literární agentura Palach Press Limited	27
2.1. Solidarity Fund.....	30
2.1.1. Vznik informačního a distribučního kanálu	30
2.1.2. Akce Delta	42
2.1.3. Obnovený informační a distribuční kanál	47
2.2. Tisková a literární agentura Palach Press Limited	49
2.2.1. Vznik agentury Palach Press.....	49
2.2.2. Pobočka Vídeň.....	63
2.2.3. Krizový rok 1981	66
2.2.4. Ilegální cesty do Prahy.....	70
2.2.5. Publikační aktivity.....	76
2.2.6. Financování Solidarity Fund a Palach Press	82
2.3. Nadace a agentury vzniklé ve spolupráci s Palach Press.....	86
2.3.1. Jan Palach Information and Research Trust (Nadace Jana Palacha pro informace a výzkum)	86
2.3.2. East European Cultural Foundation (Východoevropská kulturní nadace).....	88

Kapitola 3

Tisková služba VONS Ivana Medka.....	93
3.1. Počátky informačních aktivit	96
3.1.1. Spolupráce s Rádiem Svobodná Evropa.....	102
3.1.2. Spolupráce s Hlasem Ameriky.....	104
3.2. Tisková služba VONS Ivana Medka	107
3.2.1. Institucionalizace Tiskové služby	107
3.2.2. Spolupráce s Annou Faltusovou	112

3.2.3. Spolupráce s agenturou Palach Press	113
3.2.4. Spolupráce s Josefem Jostenem	114
3.2.5. Spolupráce s Vilémem Prečanem	114
3.3. Další exilové aktivity Ivana Medka.....	116
3.3.1. Opus bonum	116
3.3.2. Kulturní klub Čechů a Slováků v Rakousku	118
3.3.3. Společnost pro vědy a umění	121
3.3.4. ČSSR – Solidaritätskomitee.....	122
3.4. Financování Tiskové služby Ivana Medka.....	122
 Kapitola 4	
Informační agentura Free Press Agency.....	125
4.1. Počátky spolupráce manželů Čerovských s Rádiem Svobodná Evropa.....	132
4.2. Založení tiskové agentury Free Press Agency	136
4.3. Financování činnosti Free Press Agency	144
4.4. Snahy o diskreditaci Zbyňka Čerovského.....	145
4.5. Pražská kancelář Rádia Svobodná Evropa.....	149
 Závěr	 153
 Resumé.....	 155
Seznam zkratk	156
Seznam pramenů a literatury.....	158
Jmenný rejstřík.....	166

Úvod

Tiskové a informační služby československého exilu, které se postupně konstituovaly na demokratickém Západě po únoru 1948, sehrály v době, kdy byla zavedena přísná cenzura všech veřejných sdělovacích prostředků, výraznou roli v informování západní veřejnosti o situaci v Československu, zejména o činnosti opozice a perzekucích jejích představitelů.¹

Kniha je zaměřena především na informační služby, které vznikly v exilu po roce 1969 na podporu domácí opozice. Pozornost je věnována zejména činnosti Tiskové a literární agentury Palach Press, vedené Janem Kavanem, která byla založena skupinou českých a anglických novinářů v listopadu 1975 a institucionalizována v únoru 1976. Dále se práce zabývá působením Tiskové služby Ivana Medka, která byla ustavena v září 1982 ve Vídni, a také agentuře Free Press Agency, již založili manželé Libuše a Zbyněk Čeřovští v Mnichově v roce 1987. Práce objasňuje příčiny a okolnosti jejich vzniku, a organizaci jejich činnosti. Ukazuje, jak se vyvíjela koncepce činnosti jednotlivých informačních služeb v souvislosti s vývojem politické situace v Československu. Zejména vznik Charty 77 zásadně ovlivnil nejen rozmach opozičních aktivit, a tím i nové projekty exilu, ale především podnítil zájem o otázku Československa v celém demokratickém světě. Hlavním cílem tiskových a informačních služeb tak bylo objektivní, rychlé a pravidelné informování západních tiskových agentur, sdělovacích prostředků, mezinárodních organizací pro lidská práva a exilových vydavatelů o všech aktivitách československých občanských iniciativ. Rozšiřovaly tak dokumenty Charty 77, sdělení VONS, otevřené dopisy, informace o perzekvovaných československých občanech, o pronásledování věřících a další nezávislé zprávy, které obdržely z Československa různými pašovacími kanály,

1 První exilovou informační agenturu založil poúnorový uprchlík Josef Josten v Londýně již v dubnu 1948 pod názvem Free Czechoslovakia Information Service. Tato agentura vydávala bulletin o dění v komunistickém Československu Information Service of Free Czechoslovakia, později přejmenovaný na Features and News from Behind the Iron Curtain, a v letech 1949–1968 časopis Čechoslovák v zahraničí.

diplomatickou poštou a v 80. letech zejména telefonickou cestou. Zprávy o politických kauzách v Československu se tak objevily na stránkách významných západních novin, periodik a ve vysílání rozhlasových i televizních stanic. Tyto agentury zajišťovaly nejen rozšiřování informací, ale i jejich překlad do angličtiny, němčiny a případně francouzštiny. Do Československa se tyto informace dostávaly zpět cestou zahraničního rozhlasu, zejména prostřednictvím českého a slovenského vysílání Hlasu Ameriky, Rádía Svobodná Evropa, BBC, stanice Deutschlandfunk a Rádía Vatikán, a také prostřednictvím exilových periodik pašovaných přes železnou oponu. Díky těmto aktivitám se dařilo účinně narušovat informační monopol sdělovacích prostředků Komunistické strany Československa. Zejména poté, co bylo v prosinci 1988 zastaveno rušení i rozhlasové stanice Rádía Svobodná Evropa, se zahraniční vysílání československých redakcí stalo rovnocennou alternativou totalitních médií pro všechny zájemce z Československa. Exilové tiskové služby se tak ve spolupráci s osobnostmi exilu a svých západních spolupracovníků a podporovatelů velkou měrou zasloužily o intenzivní propojení domácí nezávislé sféry s československým exilem a celým demokratickým světem.

Velmi důležitou roli při medializaci domácího opozičního hnutí sehrála i řada jednotlivců a exilových organizací. Můžeme mezi ně zahrnout Československé dokumentační středisko nezávislé literatury, jehož síť odběratelů nejrozličnějších samizdatových textů zahrnovala univerzitní centra, velké západní knihovny a německé vědecké instituce. Rada svobodného Československa, působící ve Spojených státech, vydávala Czechoslovak Newsletter, a kromě toho informovala americký State Departement. Anna Faltusová od roku 1977 soustavně poskytovala překlady všech relevantních dokumentů Charty 77 a posléze i sdělení VONS Helsinské komisi Kongresu USA, která jejich výběr publikovala v několika sbornících. Přemysl Janýr ve Vídni takto zásoboval informacemi Kancelář rakouského spolkového kancléře. Jiří Pelikán poskytoval informace přímo na půdě Evropského parlamentu. Podstatnou roli ve zveřejňování zpráv o perzekuci oponentů režimu měl po celou dobu trvání totalitního režimu také Pavel Tigrid, jeden z nejvýraznějších představitelů protikomunistického exilu.

Kniha, jež se svým tématem vztahuje k dějinám československého exilu v letech 1969–1989, resp. k dějinám exilových médií tohoto období, je členěna do jednotlivých kapitol. Úvodní část představuje téma práce, přináší přehled odborných publikací vztahujících se k dané problematice a dostupnou archivní pramennou základnu. První kapitola charakterizuje hlavní impulzy vývoje Československa po komunistickém převratu, které měly bezprostřední dopad jak na formování domácího odboje, tak i na formování exilových organizací včetně informačních služeb. Kapitola je jen nástinem pounorového vývoje, nečiní si nárok na úplnost. V průběhu textu jsou uvedeny odkazy na základní

tituly odborné literatury, která se dotýká uvedeného období a problematiky. Po úvodních částech následují tři hlavní kapitoly práce, které se věnují jednotlivým tiskovým a informačním službám československého exilu v období normalizace, tedy Tiskové a literární agentuře Palach Press, Tiskové službě Ivana Medka a agentuře Free Press Agency.² Příběh exilových informačních služeb je vykládán chronologicky, události jsou zachyceny tak, jak po sobě následovaly, tedy od září 1968, kdy vstoupil v platnost nový cenzurní zákon, následován uzavřením hranic v říjnu 1969, až po listopadové události 1989, kdy byla cenzura zrušena a hranice byly opět prostupné. Vývoj jednotlivých informačních služeb je tak konfrontován s vývojem situace v Československu.

Tématu dějin československých exilových tiskových a informačních služeb nebyla dosud věnována soustavnější pozornost odborné badatelské veřejnosti. To, že je tato problematika pro soudobou historiografii okrajovou záležitostí, dokládá velmi omezený počet prací, které se, byť některé velmi okrajově, věnují tomuto tématu.

Do dnešní doby byla vydána jediná monografie, která se přímo věnuje této problematice. Obsáhlá historická studie Milady Polišíenské *Zapomenutý „nepřítel“ Josef Josten*³ důkladně mapuje založení i dlouholeté působení informační agentury Free Czechoslovakia Information Service (FCI), kterou novinář Josef Josten založil v Londýně v roce 1948. V knize se Polišíenská podrobně věnuje i veškerým veřejným a publicistickým aktivitám Josefa Jostena až do jeho smrti v roce 1985.

Z odborných publikací vztahujících se k dané problematice musíme jmenovat knihu Petra Orsága *Mezi realitou, propagandou a mýty*,⁴ ve které se zabývá exilovými médii po roce 1968. V této práci se zmiňuje o všech exilových informačních agenturách a připomíná jejich podíl na vytváření exilové veřejné sféry, ale vzhledem k tématu práce jim nevěnuje soustavnější pozornost.

Díličními tématy z problematiky exilových informačních služeb se zabývá několik odborných publikací. Kolektivní monografie pod vedením Marka Junka *Svobodně! Rádio Svobodná Evropa 1951–2015*⁵ přináší ve dvou příspěvcích stručné informace o agentuře Free Press Agency, která byla téměř výhradně

2 Autorka publikovala první výsledky výzkumu ve stati *Vznik informační agentury Free Press Agency a její podíl na vysílání české redakce Rádia Svobodná Evropa*, in: Ivan MALÝ a kol., *Česká společnost a kultura v osmdesátých letech dvacátého století*. Praha 2015. A také ve článku *Tisková služba Ivana Medka, služba domovu*, *Sborník Národního muzea v Praze, Řada A – Historie*, r. 70, 2016, č. 1–2.

3 Milada POLIŠIENSKÁ, *Zapomenutý „nepřítel“ Josef Josten*, Praha 2009.

4 Petr ORSÁG, *Mezi realitou, propagandou a mýty. Československá exilová média v západní Evropě v letech 1968–1989*, Praha 2016.

5 Marek JUNEK, *Svobodně! Rádio Svobodná Evropa 1951–2011*, Praha 2011, 255 s. Agentuře Free Press Agency se věnuje Vilém Prečan ve svém příspěvku *„Vás lidé berou jako hlavní svobodný, nezávislý sdělovací prostředek“* a zmiňuje se o ní i Prokop Tomek v kapitole *Rádio Svobodná Evropa a jeho československá redakce*.

spojená s Rádiem Svobodná Evropa. Kniha Jozefa Špetka *Člověk v sieťach: Slovenské slovo z rozhlasovej stanice Slobodná Európa*⁶ se zmiňuje taktéž o agentuře Free Press Agency a připomíná její přínos pro českou redakci RFE. Rovněž publicistická práce Karla Sedláčka *Volá Svobodná Evropa*,⁷ která pojednává o činnosti a poslání RFE v 50. až 90. letech, se krátce dotýká i působení Free Press Agency. Mezi nejvýznamnější příspěvky, které reflektují fungování agentury Free Press Agency, patří kniha Prokopa Tomka *Československá redakce Radio Free Europe*.⁸

Publikace redigovaná Františkem Kautmanem *Česká a slovenská literatura po pěti letech v referátech*⁹ přináší v příspěvcích Jana Kavana¹⁰ a Petra Uhla¹¹ základní informace o působení agentury Palach Press. Diplomová práce Romana Turečka *Neoficiální informační kanály mezi Československem a Západem v období 1969–1989 se zaměřením na tzv. kurýrní cestu se zabývá jedním segmentem rozmanité činnosti Palach Pressu – kurýrními cestami*.¹² Nedávno obhájená diplomová práce Terezy Polákové pojednává o informační agentuře Palach Press a vybraných osobnostech napojených na agenturu.¹³ Palach Pressu a jeho spolupráci s European Nuclear Disarmament věnoval kapitulu ve své knize o exilových organizacích *Dlouhá cesta k vítězství Francis D. Raška*.¹⁴

Zmínky vztahující se k činnosti tiskové služby Ivana Medka můžeme nalézt v publikacích o Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných. Ivan Medek byl zakládajícím členem VONS a jeho exilová informační služba především informovala o jednotlivých kauzách stíhaných odpůrců totalitního režimu, kterými se výbor zabýval. V této souvislosti se jako nejvýznamnější jeví publikace Jaroslava

6 Jozef ŠPETKO, *Člověk v sieťach: Slovenské slovo z rozhlasovej stanice Slobodná Európa*, Bratislava 2005, 495 s.

7 Karel SEDLÁČEK, *Volá Svobodná Evropa*, Praha 1993.

8 Prokop TOMEK, *Československá redakce Radio Free Europe. Historie a vliv na československé dějiny*, Praha 2015.

9 František KAUTMAN (red.), *Česká a slovenská literatura po pěti letech v referátech*, Praha 1995.

10 Jan Kavan ve svém příspěvku přiblížil vznik a fungování agentury a představil své spolupracovníky z exilu i ty, kteří zajišťovali spojení z domova. Viz Jan KAVAN, *Úloha agentury Palach Press*; in: František Kautman (red.), *Česká a slovenská literatura po pěti letech v referátech*, Praha 1995, s. 65–70.

11 Petr Uhl věnuje pozornost rozsahu zahraniční pomoci, která se do země dostala prostřednictvím Kavanova pašovacího kanálu. Viz Petr UHL, *Dovoz nezávislé literatury*; in: František Kautman (red.), *Česká a slovenská literatura po pěti letech v referátech*, Praha 1995, s. 71–74.

12 Roman TUREČEK, *Neoficiální informační kanály mezi Československem a Západem v období 1969–1989 se zaměřením na tzv. kurýrní cestu*. 2010. Magisterská diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně, Ústav české literatury a knihovnictví. Vedoucí práce Michal Lorenz.

13 Tereza POLÁKOVÁ, *Palach Press: tisková a literární agentura. Studie o exilové agentuře a komparace její prezentace událostí s oficiálními československými médii*. 2020. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Katedra žurnalistiky. Vedoucí práce Ludmila Trunečková.

14 Francis D. RAŠKA, *Dlouhá cesta k vítězství. Československá exilová hnutí po roce 1968*, Praha 2015. Anglický originál *The long road to victory: a history of Czechoslovak exile organizations* vyšel v roce 2012.

Pažouta Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných.¹⁵ Doplnující informace o spojení domova s exilem jsou zmíněny v knize Petra Blažka a Jaroslava Pažouta Nejcitlivější místo režimu.¹⁶ Důležité okolnosti vzniku a činnosti VONS a jeho členů jsou uvedeny v knize Jaroslava Pažouta Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných 1978–1989: edice dokumentů.¹⁷

Vedle těchto studií pak stojí publikace memoárové, v nichž jsou zastoupeny dílčí informace o činnosti jednotlivých exilových informačních služeb. Jde zejména o osobní vzpomínky představitelů domácí opozice, kteří se nebáli riskovat svou svobodu a bez ohledu na perzekuce ze strany všudypřítomné StB zajišťovali spojení domova s exilem. Stěžejní pro práci je zejména článek Zpráva o části opozičního hnutí v letech 1971–1981, kterou Jiřina Šiklová sepsala v roce 1986 a poslala spolehlivou diplomatickou cestou Vilému Prečanovi do Hannoveru.¹⁸ Na svou úlohu při distribuci literatury oběma směry vzpomíná i ve své knize rozhovorů Bez ohlávky.¹⁹ Paměti Rosemary Kavanové vykreslují život jednoho z protagonistů Palach Pressu, přibližují pohnutky, které vedly jejího syna k opuštění země a podpoře domácí opozice.²⁰ Komunikačnímu kanálu s Janem Kavanem a Palach Presseem se věnuje i Petr Uhl ve své vzpomínkové knize Dělal jsem, co jsem považoval za správné.²¹ Na telefonické spojení s Ivanem Medkem v osmdesátých letech vzpomíná ve své autobiografii Libuše Šilhánová.²² Sám Ivan Medek ve své knize vzpomínek Děkuji, mám se výborně přibližuje okolnosti vzniku své informační služby.²³ Ve svých pamětech se k tématu exilových informačních agentur vyslovuje i Pavel Tigríd²⁴ nebo Zuzana Fried-Preissová, která působila mj. i v BBC v Londýně.²⁵ Z memoá-

15 Jaroslav PAŽOUT a kol. (eds.), *Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných 1978–1989. Edice dokumentů*, Praha 2014. Viz též Jaroslav PAŽOUT (ed.), *Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných. Politická perzekuce, opozice a nezávislé aktivity v Československu v letech 1978–1989. Sborník grantového projektu č. 1*, Praha 2007.

16 Petr BLAŽEK a Jaroslav PAŽOUT, *Nejcitlivější místo režimu. Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS) pohledem svých členů*. (Diskusní setkání 19. října 2007), Praha 2008.

17 Jaroslav PAŽOUT a kol., *Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných 1978–1989. Edice dokumentů*, Praha 2014.

18 Jiřina ŠIKLOVÁ, Zpráva o části opozičního hnutí v letech 1971–1981 v Praze; in: *Ročenka Československého dokumentačního střediska 2004–2007*, Praha 2008, s. 279–304.

19 Jiřina ŠIKLOVÁ, *Bez ohlávky: (rozhovory)*, dotazovatelé Michal Plzák, Magdalena Čechlovská, Praha 2011.

20 Rosemary KAVANOVÁ, *Cena Svobody. Život Angličanky v Praze*, Praha 2017. Kniha původně vyšla v roce 1985 v Londýně pod názvem *Freedom at a Price. An Englishwoman's Life in Czechoslovakia*. V samizdatu vyšla téhož roku pod názvem *Cena Svobody*, první porevoluční vydání vyšlo v roce 1997 v Brně.

21 Petr UHL, *Dělal jsem, co jsem považoval za správné*, Praha 2013.

22 Libuše ŠILHÁNOVÁ, *Ohlédnutí za životem*, Praha 2005.

23 Ivan MEDEK, *Děkuji, mám se výborně*, Praha 2005.

24 Pavel TIGRID, *Mně se nestýskalo*; rozhovor Petra Kotyky, Praha 2010 – vyjadřuje se ke své spolupráci s Janem Kavanem a zmiňuje se i o Ivanu Medkovi.

25 Zuzana FRIED-PREISSOVÁ, *Na vlnách BBC a Svobodné Evropy. Vzpomínky exilové redaktorky*, Praha 2013.

rových publikací vybočuje svou mnohovrstevnatostí kniha věnovaná 80. narozeninám Petra Pitharta. V řadě příspěvků se autoři vracejí k počátkům normalizace a připomínají Pithartovo osobní zapojení do informačních a distribučních kanálů mezi vznikající opozicí a exilem.²⁶ Zejména příspěvky Jiřího Müllera, Josefa Munda, Viléma Prečana a Petra Orsága přináší řadu dosud neznámých skutečností.²⁷

Kapitulu věnovanou aktivitám Jana Kavana publikoval Lawrence Weschler ve své knize *Calamities of exile*²⁸ Taktéž Friederike Kind-Kovács se ve své knize o distribučních kanálech mezi Východem a Západem věnuje i kurýrním cestám Jana Kavana a agentuře Palach Press.²⁹ Autorka zde ale mylně udává rok 1974 jako vznik Palach Pressu³⁰ Ten byl založen až na podzim 1975 a institucionalizován v únoru 1976.

Zpravodajskou činnost tiskových a informačních služeb československého exilu se snažila Státní bezpečnost neustále sledovat a případně diskreditovat. Na Jana Kavana, Ivana Medka, Zbyňka Čerovského i Libuši Čerovskou vedly bezpečnostní složky komunistického režimu obsáhlé svazky. Přemysl Vachalovský a John Bok se v publikaci KATO: příběh opravdového člověka zabývají spoluprací Jana Kavana s StB na přelomu 60. a 70. let³¹ Na tuto knihu navazuje serióznější publikace Pavla Žáčka a Přemysla Vachalovského *Jan Kavan v labyrintu služeb*.³² Jan Kavan popírá vědomou spoluprací se Státní bezpečností a sám se k této kauze vyjadřuje ve své knize *Spravedlnost s náhubkem*.³³ O aktivitách Státní bezpečnosti proti agentuře Free Press Agency a jejím spolupracovníkům informuje Prokop Tomek ve své publikaci *Československé bezpečnostní složky proti Rádiu Svobodná Evropa „Objekt Alfa“*.³⁴

26 Petr HLAVÁČEK – Jan KYSELA (edd.), *Demokracie a občanské ctnosti: k životnímu jubileu Petra Pitharta*, Praha 2021.

27 Jiří MÜLLER, Pětkrát Petr Pithart; in: Petr Hlaváček – Jan Kysela (edd.), *Demokracie a občanské ctnosti: k životnímu jubileu Petra Pitharta*, Praha 2021, s. 157–164 – příspěvek je mimo jiné o Müllerově zapojení do vznikajícího ilegálního kanálu do Československa, který po jeho uvěznění provozoval P. Pithart. Josef MUNDIL, V maringotce / v trabantu..., *tamtéž* s. 165–174 – zajímavý příspěvek o zapojení jeho proslulého trabantu do Pithartovy distribuční sítě. Vilém PREČAN, Neztratit naději na zázraky, *tamtéž* s. 137–156 – autor mj. odhaluje okolnosti svého zapojení do Kavanovy kurýrní cesty, ve které působil jak doma, tak později v exilu. Petr ORSÁG, V „meziprostorech možného“ (k půlstoletí snah Petra Pitharta o kultivaci veřejné sféry), dostupné na <http://petrpithartmemory.cz/petr-orsag-v-meziprostorech-mozneho/>, (ověřeno 12. 10. 2022) – dosud nepublikované informace o setkání Petra Pitharta s Jiřím Pelikánem a Janem Kavanem v Londýně v době jeho univerzitní stáže na podzim 1969.

28 Lawrence WECHSLER, *Calamities of exile*, Chicago 1998.

29 Friederike KIND-KOVÁCS, *Written here, published there. How Underground Literature Crossed the Iron Curtain*, Budapest – New York 2014.

30 *Tamtéž*, s. 131 a s. 275.

31 Přemysl VACHALOVSKÝ – John BOK, *KATO: příběh opravdového člověka*, Olomouc 2000.

32 Přemysl VACHALOVSKÝ – Pavel ŽÁČEK, *Jan Kavan v labyrintu služeb*, Praha 2003.

33 Jan KAVAN, *Spravedlnost s náhubkem*, Brno 1996.

34 Prokop TOMEK, *Československé bezpečnostní složky proti Rádiu Svobodná Evropa „Objekt Alfa“*, Praha 2006.

Nejvýznamnější pramenná základna k danému tématu se nachází v Archivu Národního muzea ve sbírkách Československého dokumentačního střediska.³⁵ Zde je uložen osobní fond Ivana Medka, dále tu jsou publikace z činnosti agentury Palach Press a je zde také uložena část archivu Free Press Agency. Pro práci je relevantní také fond Jiří Pelikán, který obsahuje cennou korespondenci s Janem Kavanem (převážně v kopiích). Také fond Nadace Charty 77 obsahuje důležitou korespondenci s jednotlivými aktéry informačních služeb. Neméně podstatný je i fond organizace Help and Action,³⁶ a také sbírka exilových periodik. K dispozici jsou i obsáhlé sbírky Rádia Svobodná Evropa.

Stejně důležité jsou soubory Národního archivu, kde jsou uloženy jak fondy státních institucí čs. státu, tak se zde nachází řada pozůstalostí významných osobností. Korespondence uložená v osobním fondu Janouch František značně doplnila tu, která je uložena ve fondu Nadace Charty 77. Dílčí informace lze nalézt v osobních fondech prvního ředitele čs. vysílání RFE v Mnichově a zakladatele časopisu Svědectví Pavla Tigrida. Dokumenty k ukončení rušení vysílání Rádia Svobodná Evropa jsou dostupné ve fondu Komunistická strana Československa – Ústřední výbor.

Významnou sbírku samizdatových a exilových publikací nabízí také soukromá knihovna Libri prohibiti, která též spravuje řadu dokumentů a písemností o činnosti domácí opozice, zejména obsáhlou sbírku dokumentů Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných.³⁷

Řada sbírek vztahujících se k československému exilu je uložena v Centru pro československá exilová studia při katedře historie Filosofické fakulty University Palackého Olomouc, podstatný je především rozsáhlý osobní fond Josefa Jostena, zakladatele první exilové informační agentury Free Czechoslovakia Information Service.

Mezi významné archivy ve vztahu k období komunistické totality patří od roku 2008 Archiv bezpečnostních složek, který zpřístupňuje dokumenty vzniklé z činnosti bezpečnostních složek komunistického režimu. Zde se nacházejí dokumenty o rozsáhlé činnosti všech představitelů exilových informačních služeb. Ivan Medek, Jan Kavan, Zbyněk Čerovský i Libuše Čerovská byli v hledáčku StB po celou dobu normalizace, jak doma, tak především v exilu. Při studiu

35 Jedním ze zakladatelů střediska byl historik Vilém Prečan, který se po svém odchodu do exilu zapojil do pašování a distribuce zásilek mezi domácí opozicí a exilem. Vzhledem k tomu je ve sbírce dochována řada materiálů k této činnosti.

36 Organizaci Help and Action založili v roce 1978 v Paříži Ivana a Pavel Tigridovi na podporu Charty 77, vězňů svědomí a dalších perzekvovaných příslušníků opozice v Československu. Jan Kavan a posléze i Ivan Medek jim pro jejich činnost na podporu vězňů odpůrců režimu poskytovali cenné informace z domova.

37 Sbírkou uspořádal historik a archivář Jaroslav Pažout. Dokumenty VONS později publikoval – Jaroslav PAŽOUT a kol. (eds.), *Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných 1978–1989. Edice dokumentů*, Praha 2014.

tohoto druhu pramenů je však potřeba zachovávat kritický odstup a informace konfrontovat i s jinými druhy historických pramenů. Kromě faktografických informací je v dokumentech řada nepřesností, účelových polopравd a smyšlenek. Vždy je potřeba mít na paměti, za jakým účelem tyto písemnosti vznikly.

Kromě studia archivních pramenů jsem při výzkumu využila svědectví žijících pamětníků. Uskutečnila jsem řadu rozhovorů se zakladateli uvedených tiskových a informačních služeb i s jejich domácími a zahraničními spolupracovníky, případně s jejich rodinnými příslušníky. Jejich svědectví je často jediným zdrojem informací o proběhlých událostech. Vzpomínky a vyprávění pomohly rozšířit i faktografickou základnu a zachytit v jiných typech pramenů nerefléktované skutečnosti jako např. různé informační kanály na Západ, jména volajících osob, způsob předávání zpráv, organizaci činnosti – tedy informace, které se z konspirativních důvodů a kvůli riziku perzekučních postihů ve své době nemohly nikde zaznamenávat. Mé upřímné díky patří zejména Heleně Baslerové, Libuši a Zbyňkovi Čeřovským, Janu Čulíkovi, Janu Kavanovi, Ludvíku Kavínovi, Václavu Malému, Heleně a Ivanu Medkovým, Heleně a Vilému Prečanovým, Janě Stárkové a Jiřině Šiklové.

Za podporu a připomínky k práci děkuji Jiřímu Šubrtovi, Nicolasi Maslowskému a Miroslavu Michelovi. Mé poděkování náleží i kolegům v Archivu Národního muzea, zejména Kláře Woitschové. Děkuji i pracovníkům knihovny Národního muzea a studovny Archivu bezpečnostních složek, dále Prokopu Tomkovi z Vojenského historického ústavu, Dorotě Müllerové a Jakubu Šloufovi z Národního archivu, Heleně Krinkové a Markétě Kabůrkové z Národní knihovny a Heleně Kašové z ČSDS, o. p. s. bez jejichž pomoci by kniha vznikala mnohem obtížněji.

Největší poděkování patří mým nejbližším – mámě a Kláře.

1. kapitola

Politické vlivy a příčiny vzniku exilových informačních služeb

Tiskové a informační služby v československém exilu začaly vznikat po komunistickém převratu v únoru 1948. Nové společensko-politické poměry, které nastaly bezprostředně po únorovém puči, zvrátily totalitními metodami demokratický vývoj politiky, hospodářství i kultury v Československu.¹ Téměř veškerý průmysl byl znárodněn, nastala násilná kolektivizace zemědělství, pronásledování katolické církve, probíhaly politické procesy, byly zřízeny tábory nucených prací při uranových dolech, kam byli posíláni „nepřátelé“ socialismu.

Nově nastolený komunistický režim se snažil o rychlé uchopení moci všemi dostupnými prostředky, také tím, že se ujal řízení a kontroly médií. Pod státním dozorem tak byly veškeré sdělovací prostředky – rozhlas, divadlo, film, noviny, knihy a časopisy, a později i televize. Rovněž všechny povolené organizace a spolky podléhaly řídicí a kontrolní činnosti státních, stranických a policejních aparátů. Formy usměrňování veškerého tehdejšího dění měly nejrůznější metody – od cenzury, přes existenční nátlak, korupci, vydírání až k perzekuci. Lidé, kteří veřejně prezentovali názory odlišné od oficiální ideologie vládnoucího režimu, byli vyřazeni z politického a kulturního života. Nastoupila důsledná cenzura, represe postihly všechny nekomunistický denní tisk, kulturní časopisy byly zastaveny a řada nakladatelství byla zrušena.² Z knihoven byla systematicky vyřazována veškerá literatura, která odporovala marxisticko-leninské ideo-

1 Převzetí moci komunisty bylo završeno v květnu 1948 přijetím nové komunistické ústavy a uspořádáním předčasných parlamentních voleb již zcela v režii KSČ s jednou společnou kandidátkou. Bezprostředně po zmanipulovaných volbách abdikoval Eduard Beneš a novým prezidentem byl 14. června jednohlasně zvolen Klement Gottwald.

2 Viz Jitka HANÁKOVÁ, Edice Petlice jako symbol české samizdatové literatury ve svobodném světě, *Časopis Národního muzea. Řada historická*, roč. 189, 2020, č. 1–2, s. 63.